

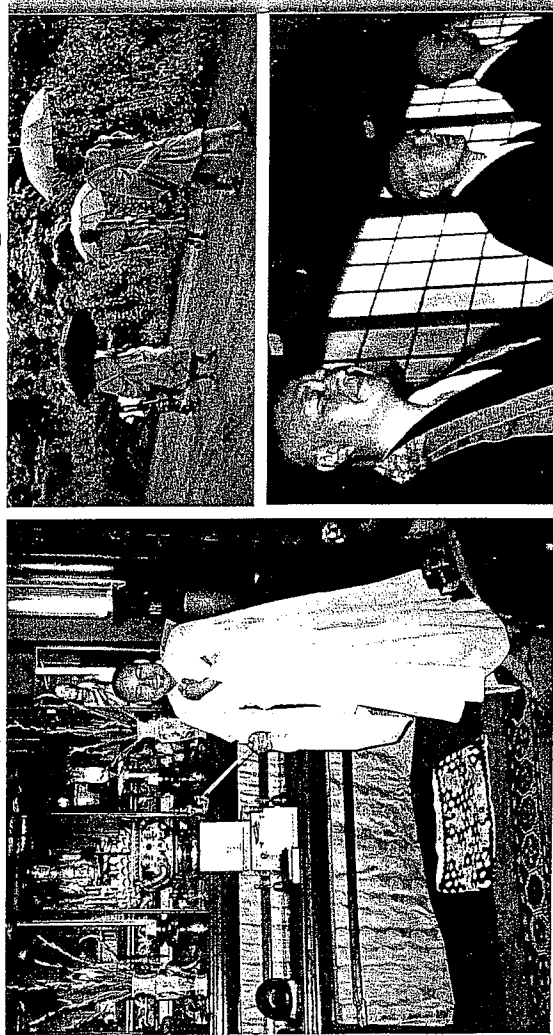
Fra "Religion og kultur -
en grundbog",
red. Esben Andreasen &
Allan Poulsen
(Systime, 2002)

Buddhismen

Esben Andreasen

Da japanske buddhister i 1950'erne indbød verdens øvrige buddhistiske religioner til et møde i Japan, mødte der dem et forunderligt syn. Selv kom hovedparten af de japanske buddhister i deres vestlige jakkesæt, da de er præster og kun til ceremonier er iklædt en religiøs dragt, men de så munke i safrangule lamaer. Nogle af gæsterne blev berjent af tjenere som bar deres ting, herunder deres pung, da de ikke selv måtte røre penge. De japanske buddhistpræster har koner og børn, mens mange af de andre landes munke lever i seksuel afholdenhed. I det hele taget var det ved første øjekast umuligt at se, at de alle tilhørte buddhistiske religioner, men buddhismen er påvirket af de enkelte kulturer, den har bredt sig i, samtidig med at den selv har præget kulturerne. Af den grund er det tilrådeligt at tale om buddhistiske religioner, og ikke buddhismen som én religion. (Samme ræsonnement gælder også for andre verdensreligioner). Dertil kommer, at buddhismen ikke har et fælles råd eller organisation på verdensplan, ikke er enige om et helligt, normgivende skrift, ikke har periodiske møder og ingen hellig by at samles i. At det alligevel er muligt at have et religiøst fællesskab kan forekomme mærkeligt, men trods forskellene er der fx den buddhistiske bekendelse, som forener: 'Jeg søger min tilflugt i Buddha. Jeg søger min tilflugt i *dharma* (den buddhistiske lære). Jeg søger min tilflugt i *sangha* (det buddhistiske samfund)'.

Om buddhismen er en religion har der været delte meninger om. Da buddhismen i det 19. århundrede nåede frem til større kredse af filosoffer og religionshistorikere i Europa, var det netop fraværet af en skabergud og en personlig frelser, der gjorde den anderledes og spændende. En stor filosof som Nietzsche skrev: "Buddhismen er hundrede gange mere realistisk end kristendommen, - den har den objektive og kølige problemstillings arv i kroppen, den kommer *efter* en hundred-årig filosofisk bevægelse; begrebet 'Gud' er allerede afskaffet, da den kommer" (*Antikrist*).

dhismens mangfoldig-

Hvis man skal typebestemme buddhismen, skal man se på dens centrale kendetegn, og her kommer man ikke uden om dens vægt på at give tilhængerne *indre frihed* og en afklaret *etik*. *Visdom* og *medlid-*
den er nøgleordene, og det skal udlægges som indsigt i menneskelivets betingelser, og den deraf følgende medlidende holdning til medmen-
nesker og de øvrige væsener i verden. Indsigten vandt den historiske Buddha gennem 'oplysningen', som var viden om menneskelivets vilkår og forklaring på alle tings sammenhæng.

Buddha

I alle former for buddhisme står beretningen om Gautama Buddha i centrum. Det er derfor naturligt at begynde en fremstilling af bud-
dhismen her, skønt der i buddhismen er forskellige opfattelser af, om denne såkaldte historiske Buddha er religionens stifter, eller om der har eksisteret en række buddhaer før ham. I forskningen regnes disse dog for mytologiske, mens der er enighed om, at Gautama Buddha har eksisteret historisk.

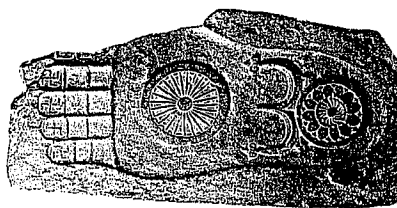
Buddhismen har sit navn fra Gautama Buddha, som er religionens idealfigur, der ikke søgte nogen gud, men oplysningen om alle tings sammenhæng. Buddhismens krav på at være en universel religion bygger på, at oplysningen om *dharma*, læren, er evig og ikke kun åbenbaret af Gautama Buddha. Andre buddhaer har fået oplysningen til forskellige tider, hvorfor den enkelte tilhænger også i dag kan opnå den højeste oplysning.

Gautama Buddha levede, ifølge de fleste forskere, fra ca. 560 f.Kr. til ca. 480 f.Kr. i Nordindien, men at rekonstruere den historiske skikkelse er ligeså umuligt som at fremstille den rene, oprindelige buddhisme, da buddhismen lige siden begyndelsen har eksisteret i samfund med andre dominerende livsanskuelser. De poetiske, mytiske og guddom-
melige aspekter ved Gautama Buddha viser, at han blev dyrket som en guddommelig lærer siden buddhismens begyndelse. Han levede på et tidspunkt, hvor *Upanishaderne* (se s. 42) blev nedskrevet, men han tog afstand fra den bærende tanke i disse skrifter, nemlig at der findes et menneskeligt jeg, et *atman*, som i den mystiske erkendelse er identisk med verdens 'sjæl', *brahman*. Mennesket har ifølge buddhismen ingen absolut kerne, men er sammensat af elementer, der ustandselig ændrer sig og udskiftes. Religionen fastholder dog den almindelige indiske opfattelse af tilværelsen som bestemt af handlinger (*karma*) fra et tidligere liv i kredsløbet (*samsara*).

Buddha-legenden fremstiller Gautama Buddha som kongesønnen, der har en rig jordisk fremtid foran sig, men som på grund af tre ad-
varende syn i paladsets park – synet af en olding, af et sygt menneske og af et dødt menneske – rystes af livets ubestændighed, og som på grund af det fjerde syn – af en munk – tager den beslutning at ville gå askesens vej og give afkald på alle materielle goder. Denne anden yderlighed gør ham dog kun udmarvet og svimmel, hvorpå han slår ind på 'middelvejen', som bliver buddhismens anbefalede vej. I sit re-
ligøse gennembrud, hvorved kongesønnen bliver Buddha, dvs. 'den oplyste', opnår han gennem brug af yoga en tilstand af oplysning, hvor han indser alle tings sammenhæng og bliver alvidende. Han udbreder da sin nye lære til en lille gruppe disciple og bruger derefter resten af sit liv som vandreprædikant.

I den kritiske forskning er mange dele af Buddha-legenden at op-
fatte som mytologi, og holdt på et nøjtrant plan er det eneste sikre indhold, at Buddha var af kriger-kasten (ikke kongeslægt), at han brød med det verdslige liv, fik et religiøst gennembrud i en mystisk (se s. 25f) oplevelse, og at han døde som anerkendt vandreprædikant, men uden at indsætte nogen efterfølger. Ved sin død indgik Buddha i den endelige *nirvana*, kaldet *parinirvana*, dvs. han blev befriet for genfødslerens lidelse.

Mere kan ikke siges med sikkerhed, men den omfattende Bud-
dha-legenden med en række mirakel-fortællinger har inspireret det voksende antal tilhængere i en sådan grad, at dens vigtighed ikke kan overdrives.

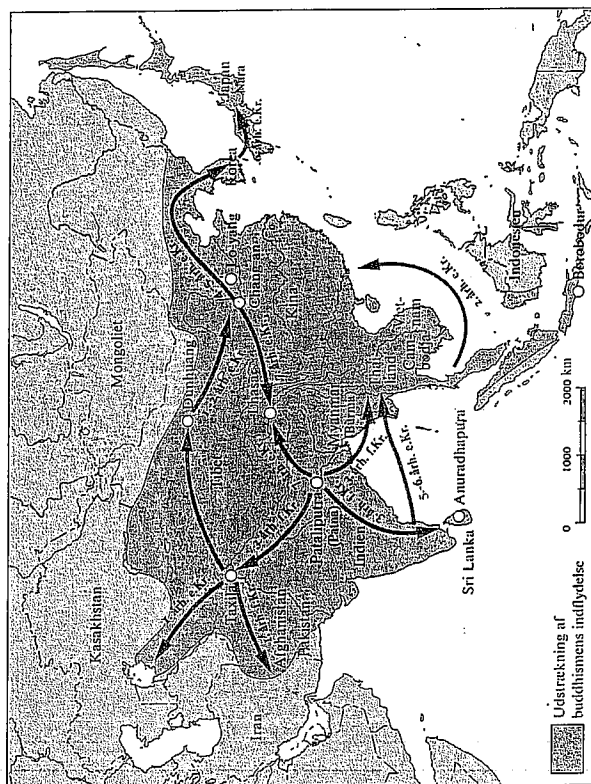
Før buddhismen blev symboliseret ved buddha-statuer, var fodaftryk af Buddha religionens tegn. Over lotusblomsten kom-
mer tegnet for de tre ju-
veler (Buddha, dharma og sangha), samt 'lærens hjul'. På hver tå er det gamle indiske lykkensymbol (*swastika*) afbildet.

UDBREDELSE OG HOVEDRETNINGER

Buddhismens udspiring var egnene omkring floden Ganges, hvor en befolkningstilvækst skabte bysamfund med nye samfundsklasser af købmænd og håndværkere. Disse klasser kan have haft det vanskeligt med at efterkomme de vediske religioners (se s. 36f) ritualer og overholde de tabuer, den herskende klasses præster krævede. For dem var det sandsynligvis mere overkommeligt at give almisse til de nye småsamfund af munke og almindelige tilhængere, lægmænd, der var optaget af Gautama Buddhas tanker.

Ud fra hvad vi ved om de tidligste buddhister, synes det at have været et presserende spørgsmål: hvem kan opnå oplysning? Kun de mediterende munke, eller kan lægtilhængere også nå oplysningen? Her er det interessant, at der også i de tidligste traditioner forekom en diskussion om kvinders ligeberettigelse.

Fakta er, at det er lægmanden Kong Ashoka (ca. 274-232 f.Kr.), der må regnes for den vigtigste person for udbredelsen af buddhismen. Hans indskrifter på klipper og søjler er de ældste skriftlige kilder, idet de øvrige kilder i hvert fald er nedskrevet senere. Indskrifterne er vidnesbyrd om den omvendelse til buddhismen, som kongen gennemlevede, efter han havde erobret den nordlige del af Indien. Han angrede de grusomheder,

Buddhismens udspiring og udbredelse indtil det 6. århundrede e.Kr.

han selv som erobrer påførte andre og indprentede i stedet dyder som tolerance, tilgivelse, mildhed og barmhjertighed, begreber som i høj grad har været med til at gøre buddhismen til den blide religion.

Senere, omkring 100 f.Kr. til 100 e.Kr., bliver buddhismen delt i to retninger. Theravada ('de ældstes lære') holdt fast ved munkevæsenet, og denne retning blev den sydlige buddhisme, idet den bredte sig til Sri Lanka, Burma (Myanmar), Cambodja, Laos og Thailand. Den anden er Mahayana ('det store fartøj'), som hævdede at alle kunne nå oplysningen. Mahayana-tilhængere kaldte nedsættende Theravada for Hinayana ('det lille fartøj').

Mahayana bredte sig fra Nordvestindien til Kina, hvorfra buddhismen videre nåede Korea og Japan, og også Vietnam. Det er her ikke den asketiske munk, der er idealet, men *bodhisattvaer*, som er de oplyste mennesker, der i stedet for selv at indgå i nirvana gennemgår nye kredsløb for at frelse alle. Karakteristisk er deres bodhisattva-løfter, hvor de lover at hjælpe alle væsener til oplysningen.

En tredje retning opstod i Tibet og Mongoliet, nemlig Vajrayana ('diamant-fartøjet'), i 500-tallet e.Kr. Denne retning er dog ifølge forskere at opfatte som en del af Mahayana, men det skal forklares nøjere i det følgende.

Buddhismens hellige skrifter
Religionens hellige skrifter kaldes ofte <i>kanon</i> ; 'rettesnor', dvs. skrifterne er retningsgivende for de troende
I jødedommen, kristendommen og islam findes henholdsvis Torahan, Bibelen og Koranen som overskuelige bøger, men når det kommer til buddhismen skal man stedet for en enkelt bog forestille sig et mindre bibliotek. Ikke nok med det, der findes faktisk tre samlinger på tre forskellige sprog: pali, kinesisk og tibetansk
De hellige skrifter, der er skrevet på sproget pali, pali-kanon, blev nedskrevet i Sri Lanka i det 1. århundrede f.Kr. og består af 55 bøger. Disse inddeles i 'tre kurve' (<i>Tripiṭaka</i>), som består af munkeregler, en samling udsagn (<i>sutra</i>) af Buddha, og en systematisering af læren, som er senere. Pali-kanon er Theravada-skolens hellige skrifter
Den kinesiske kanon er nedfældet omkring 1. århundrede e.Kr. og benyttes i Kina, Korea og Japan, og findes i 55 bøger af hver 1000 sider med kinesiske tegn. En stor del af denne samling foreligger desuden på sanskrit, det hellige sprog i Indien, som også vederne er skrevet på. Den kinesiske kanon er Mahayanas hellige skrifter
Endelig er den tibetanske kanon på 300 bind, som er Vajrayanas hellige skrifter
Meget store dele af Pali-kanon findes i den kinesiske kanon, og endnu større sammenfald er der mellem den kinesiske og den tibetanske

Theravada

Traditionen hævder, at det var Kong Ashoka, der i det tredje århundrede f.Kr. sendte en mission til Sri Lanka, som regnes for det vigtigste land i theravada-buddhismen. I mange hundrede år var Sri Lanka et centrum for buddhismen, da denne var på retur i Indien. I vore dage har landet religionsfrihed, men buddhismen indtager en særstilling, og hindubefolkningen udgør et mindretal.

Både i Sri Lanka og i Burma (Myanmar), som også siges at have modtaget en mission fra Kong Ashoka, hævder munkene at have den rene, uforfalskede lære. En af grundene til, at Theravada også i Vesten anses for at være tæt på den oprindelige buddhisme er, at lande som Sri Lanka og Burma, på grund af deres tid som kolonier fra 1500-tallet, var de områder, hvorfra Vesten fik sine første fremstillinger af buddhismen. Denne udlægning af buddhismen som et logisk ateistisk system, en mellemting mellem en psykologi og en filosofi, var i høj grad præget af orientalsmen (se s. 263f). Både i Sri Lanka og i Burma er buddhismen dog i bund og grund folkelig, farverig og blandet med dyrkelse af hinduguder.

I modsætning til Sri Lanka og Burma blev Thailand aldrig en vestlig koloni, men var ligesom Cambodja, Laos og dele af Vietnam under indisk påvirkning. I dag er buddhismens stilling i Cambodja, Laos og Vietnam uklar pga. antireligiøs kommunistisk styre i 1900-tallet. I Thailand er buddhismen at betragte som statsreligion og er meget opblandet med forfædre dyrkelse og spådomskunst. Også her spiller kongefamilien en stor rolle.

Mahayana

Den største retning, Mahayana, blev etableret i Nordvestindien i tidsrummet 100 f.Kr. til 100 e.Kr., men har rødder meget længere tilbage i tiden. At tale om den som en afgrænset skole er for snævert; snarere var den en bølge af nye udviklinger, som oversvømmede en række skoler inden for buddhismen.

Mahayana-buddhismen kom til Kina via Silkevejen, den store handelsvej mellem Europa og Østasien. I Gandhara (i det nuværende Afghanistan) fik buddhismen sit første billedsprog, påvirket af græsk kunst fra resterne af Alexander den Stores rige. Indtil da var hjulet og fodaftryk, symboliserende hlvr. læren og vejen, buddhismens billedlige udtryk. Det er i Gandhara, at de første statuer af Gautama Buddha og andre buddhaer fremstilles.

Ved Mahayanas begyndelse levede den store filosof, Nagarjuna, (100-200-tallet e.Kr.), hvis *madhyamika* ('madhyamika' betyder 'læren om midtelvejen') ophæver den fundamentale modsætning mellem *samsara* (genfødslernes verden) og *nirvana* (genfødslernes ophævelse),

da han argumenterer, at det at stræbe efter nirvana også er begær. I virkeligheden er fenomenernes verden, *samsara*, identisk med *nirvana*, da de betinger hinanden, som det absolutte betinger det relative og omvendt. I stedet sætter Nagarjuna *shunyata*, 'det tomme', som det eneste med virkelig eksistens. Det er med baggrund i sådanne tanker, at buddhister begynder at mene, at fenomenernes verden ikke længere er at foragte, hvorfor også forskellen mellem munke og lægfolk er illusorisk. Alt i alt fører det til, at opfattelsen af livet her og nu mildnes.

En anden spekulativ retning inden for mahayana, *yogacara* ('meditations-skolen'), hævdede lignende argumenter, men tildelte bevidstheden den eneste virkelige eksistens. Denne filosofiske skole blev til omkring 300 e.Kr., og af denne retning er Kinas *chan*-buddhisme, senere Japans *zen*-buddhisme, præget.

Noget tidligere, omkring vor tidsregnings begyndelse, opstår en folkelig retning af tros-buddhisme, kaldet *Rene Land-buddhismen*, omkring *Amitabha Buddha*. Denne lære brød ligeledes med den klassiske karma-samsara-lære, idet Amitabhas tidligere eksistens som bodhisattvaen Dharmakara medfører så mange 'overskydende gode gerninger', at alle mennesker ved tro på Amitabha bliver frelst til det vestlige paradis, det Rene Land, hvorfra nirvana opnås. Der er fundet statuer af Amitabha både i Mathura i Indien og i Gandhara fra 100-tallet e.Kr., hvilket vidner om Rene Land-buddhismens æld.

De hellige skrifter inden for Mahayana er *sutraer* (sanskrit for 'snor af regler'), men hver retning fremhæver sine *sutraer*. Et fælles træk ved disse er det vigtige begreb, *upaya*, ('nyttigt middel'), som især præger den meget altfavnende *Lotus-sutra*, måske mahayana-buddhismens vigtigste *sutra*. Her tales der om, at de mange retninger i realiteten kun er én, nemlig baseret på indsigten i den enkeltes 'buddha-natur', og at der er blevet givet utallige 'midler' til dette mål, fx sutralæsning, riter, meditation, tro og handlinger. Egentlig gav Gautama Buddha selv den første *upaya*, da han efterkom sine disciples ønske og holdt sin første prædiken, skønt det kan hævdes, at enhver skal finde oplysningen af sig selv.

Før buddhismen nåede Kina (se s. 82f) og Japan (se s. 103f) eksisterede religionen også i de senere tilsandede og glemte ørkenbyer på Silkevejen, hvor buddhismen mødte nye mongolske folkeslag, fik nye kulturelle kontakter, og hvor religionsmøder fandt sted. I disse karavanebyer i Tarimbækkenet og længere mod øst mødte buddhismen daoismen, samt kinesisk og mongolsk folkereligion, og en livlig religionsblanding har fundet sted. Udforskningen af Dunhuang-hulerne og andre buddhistiske bygningsværker i området i årene omkring 1900 af 'fremmede djævle på silkevejen' (læs: europæere) har åbenbart et

meget stort antal håndskrifter, hvoraf mange endnu ikke er læst og fortolket.

Langt senere end buddhismens udbredelsesperiode fandt her det første historiske officielle møde mellem verdensreligionerne sted i Karakorum i 1254. Repræsentanter for buddhismen, islam, kristendommen, konfuzianismen og daoismen blev indkaldt af den mongolske hersker. Året efter indskrænkede han valget til at være mellem daoismen og buddhismen, og foretrak til sidst at gå over til buddhismen.

Theravada, Mahayana og Vajrayana
Navnene på de tre hovedretninger inden for buddhismen betyder henholdsvis 'de ældstes lære', 'det store farvøj' og 'lordenkleddiamant-farvøj', og de dækker henholdsvis den sydlige, den østlige og den nordlige buddhisme.
Forskellene på de tre skoler overdrives ofte i lærebøgerne, som fremsætter <i>theravada</i> som hovedsagelig en munkorden med den ophøjede arhat-munk som forbillede. Dette billede fremkommer ved at koncentrere sig om de følelsiske værkter, men besøger man lande som Sri Lanka og Thailand, vil man møde en langt mere folkelig og broget form for buddhisme: godt ophængt med folkereligion.
<i>Mahayana</i> synes at have sit særpreg i bodhisattva-idealet, i læg-buddhisme og i retslingen om alle skabningers buddha-natur. Også her er folkeligt forestillinger om de seks genfødselsverdeners eller genfødsel. Det rene Land stærkere end idealet om at nå <i>nirvana</i> .
<i>Vajrayana</i> karakteriseres ofte som en skole, der anviser en hurtig, magisk vej til <i>nirvana</i> , gennem ritualer for de i forvejen indviede, men den er også påvirket af lokale traditioner, og kan ikke begrænses til de store klosterordener.

Vajrayana

Den form for buddhisme, som var repræsenteret på religionsmødet i 1254, var *Vajrayana* ('diamant-farvøj'), også kaldet tibetansk buddhisme, som tillige findes i Mongoliet. Denne sidste af de tre hovedretninger opstod ved mødet med tibetansk *bön*-religion i det 7. århundrede, hvorfra buddhismen modtog shamanistisk påvirkning. Også her var der herskere, der indkaldte til religiøse debatter, og i slutningen af det 8. århundrede blev buddhismen statsreligion. Der opstod et stort klosterbyggeri, og de tibetanske munke fik meget stor magt.

På det tidspunkt i 1800-tallet, hvor Tibet blev åbnet for Vesten, siges 1/3 af landets befolkning at have været munke.

I sin lære er vajrayana påvirket af *madhyamika*, og af meditationspraksis. Dens særpreg er brugen af *mantra* ('hellige ord og sætninger'), af *mandalaer* (billedlig fremstilling af universet bygget op omkring en kosmisk buddha), af indvielsesritualer og læren om en direkte metode til oplysningen. I sit billedsprog har den stærke elementer af seksualitet

og også død. Religionens hellige mænd er *lamaer* eller *tulkuer*, dvs. en åndelig leder, som vender tilbage til et nyt liv i skikkelse af et barn, som så bliver opdaget gennem spådomskunst (divination) og opdraget til rollen som ny lama eller tulku. Tulkuer eller lamaer er Vajrayanas form for *bodhisattvaer*. Således opfattes Dalai Lama som en reinkarnation af bodhisattva *Avulokitesvara*, Mahayanas mest populære hjælper for menneskene.

LÆREN (DHARMA)

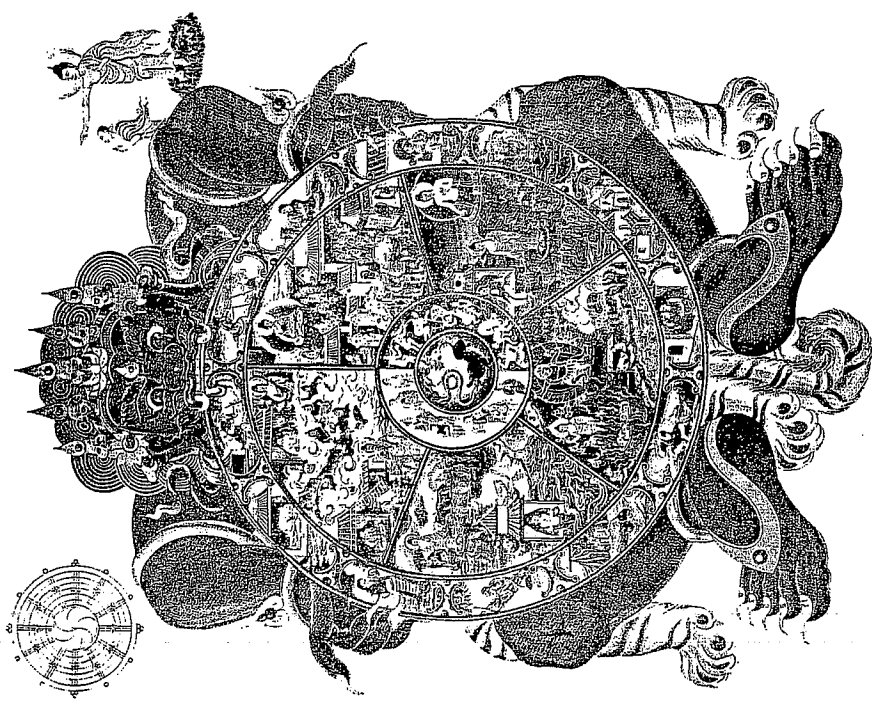
I sin vigtigste tale efter oplysningen belærte Gautama Buddha i den såkaldte Benares-tale sine første tilhængere om de fire ædle sandheder, som i form følger en traditionel indisk læges diagnose af sygdom: sandheden om lidelsen, sandheden om lidelsens årsag, sandheden om lidelsens ophør og sandheden om vejen til lidelsens ophør.

Om lidelsen (*dukkha*) siger han, at livet fra fødsel til død er lidelse. Det skal dog siges at *dukkha* egentlig betyder 'fejlagtig bestræbelse', dvs. at ønske sig de illusoriske og forkerter ting i livet.

Den anden sandhed om lidelsens årsag gør netop også lidelsen til resultat af uvidenhed, som er årsagskædens første led. Normalt er årsagskæden opfattet som en cirkel med tolv led, som kan afbrydes på et hvilket som helst punkt, og en bedre oversættelse er da også 'opståen i afhængighed' (*pratitya-samutpada*), dvs. altings indbyrdes forbundethed. Et andet led er begæret, som er den overordnede livstørst eller vedhængen ved livet, og også dette led siger, frem for de andre, hvad årsagen til lidelsen er. I billedlige fremstillinger af 'livshjulet' udgøres navet, drivkraften i hjulet, af de 'tre sindsgifte', det egentlig onde i buddhismen, nemlig *uvidenhed*, *begær* og *had*.

Den tredje sandhed gør *nirvana* ('udslukkelse') til lidelsens ophør, og dette begreb skal forstås som mystikerens opgåen i alter eller alts besættelse af mystikeren, ophævelsen af subjekt-objekt forskellen. I buddhismen skelnes mellem nirvana og pari-nirvana, hvor den sidste er nirvanatilstanden, som Buddha indgik i ved døden. Både nirvana og pari-nirvana bliver mål for den enkelte buddhist.

Den mere praktiske anvisning på lidelsens ophør, den fjerde sandhed om vejen til lidelsens ophør, anbefaler den otte-ledede vej: ret anskuelse, tanke, tale, handling, livsførelse, stræben, besindelse og koncentration. Her er ideallivet foreskrevet over visdom (de to første led), dernæst moral (de næste tre led), og sluttelig meditation (de sidste tre led), hvilket viser yoga-lærens store betydning i buddhismen.

Buddhas lære i folkelig forståelse kan af-
læses i koncentreret form i det såkaldte
Livshjul. Guden, der omklammer hju-
let, er Yama, dødguden, mens Buddha
øverst til højre, uden for genfødslerne,
peger hen over Yama på larens hjul,
udfrielsen af genfødslerne. I navet
af Livshjulet findes de tre sindsgifte:
dumhed (gris), had (slange) og begær
(bane). I kredsen uden om de tre gyt-
ses mennesker, der enten er på vej op
gennem genfødslerne eller på vej ned.
Den bredeste cirkel er inddelt i fem dele
svarende til de fem genfødselsverden:
Løse verdener findes, buddhaer eller
bodhisattvaer, som altid vænter til de le-
yendes rådighed i cirkefuldsritet nær-
mer Buddha er menneskenes verden,
som er den verden, hvorfra man befries
for genfødsler. Går man i retning med

uret kommer man til de *gultne* *land*er
verden, som bebos af ånder fra men-
nesker, som led i voldelig død. Der
næste felt er *helvedets* verden, hvor
varme, som dødsrigens dommer røge-
ter over. Så følger *dyrenes* verden, hvor
dyrene i højere grad end menneskene er
underlagt begæret. Endelig er *gudernes*
verden i toppen af hjulet på sammeni-
veau som menneskenes verden. Guder
er altså ikke undtaget oven om gen-
fødsel, for kun nirvana ligger uden for
Livshjulet. Om alle verdener, gælder
det, at de ikke er evige – heller ikke
gudernes. Kun frigørelsen er evig.
(I mange udformninger af Livshjulet
findes de seks genfødselsverden, idet
der er tilføjet en *demomernes* verden),
Den yderste billedkreds illustrerer
opståen i afhængighed, i cøly led,

også kalder "årsagskæden". Øverst til
højres ses en "blind mand" (*avidenhed*),
en "arbejdende pottemager" (*mitag* og
drifter), en "abe" (*navn* og *form*),
"søjlende mennesker" (*menneskets be-
standdele*), "huse med vinduer" (*men-
nisk seks uimer*), et "elskende par
(*berøring*), en "mand med en pil i ryggen"
(*pløle*), et "menneske med et bager-
tørst", en "hunabe, der griber en frugt
et træ" (*afhængighed*), en "gravid kvinde"
(*afhængighed*), en "kvinde der føder" (*af-
hængighed*), en "mand der bærer et
barn" (*afhængighed*), en "mand der
siges at dække tre liv" (*afhængighed*),
en "livet før dette", som betinger det
nuværende liv, de tre sidste led fører
til "dette liv" og de to sidste led fører
frem til "næste liv".

De fire ædle sandheder	
— sandheden om lidelse (<i>dukkha</i>): alt i genfødslernes verden medfører lidelse	
— lidelsens årsag: begæret eller livstørsten er årsagen hertil	
— lidelsens ophør: modgiften er at udsukke begær og livstørst	
— midlet til lidelsens ophør: at følge den otte-ledede vej	
De første to sandheder fokuserer og analyserer livets problem, set fra buddhistisk side, mens de to sidste giver løsningen.	
Den otte-ledede vej	
— ret anskuelse	
— ret tanke	
— ret tale	
— ret handling	
— ret livsførelse	
— ret stræben	
— ret besiddelse	
— ret koncentration	
De to første led omhandler viden; de fire næste moral og de tre sidste meditation.	

Buddhister kalder indholdet af deres religiøse filosofi for *dharma*, som er et ord med mange betydninger, men som her benyttes om den centrale lære. Den karakteriserer, som det ses af Benarestalen, livet som *dukkha*. Tankgangen er, at der findes et grundlæggende svælg mellem menneskers situation og det, som de opfatter som et bedre liv, mellem virkelighed og ønske. Alle, både fattige og rige, sunde og syge, søger efter større tilfredshed, og denne higen eller begær i vid betydning (*trina*) binder mennesker til en fortsat eksistens i *dukkha*. Medvirkende hertil er desuden, at vi fastholder en opfattelse af et 'jag' (*atman*) som noget permanent, som varer hele livet – og lever efter mennesket – men et sådant 'jag' eksisterer ikke, kun en række af sjælelige tilstandsformer. På den baggrund hævder buddhister et 'ikke-jag' (*anatman*). Hele virkeligheden er konstant under forandring (*anitya*), også det enkelte menneske, hvorfor det er lidelse at knytte sig til livet. Virkeligheden eksisterer, men den er relativ, og den absolutte virkelighed er der uforanderlige, som søges i meditationen. At erkende dette er frigørende, og selv om det absolutte ofte benævnes tomhed (*shunyata*), er det ikke negativt, men frisættende. Buddhister taler om at holde afstand til den relative virkelighed, hvorved de kan være 'legende' midt i en verden, der for andre er fuld af lidelse og smerte.

DET RELIGIØSE SAMFUND (SANGHA)

Gennem historien har der været – og er der stadig – stor diskussion om, hvem sanghaen omfatter. I hovedsagen findes der snævre og brede definitioner.

I Theravada-buddhismen er begrebet enkelt: sanghaen er munke og nonner, som har aflagt løfter og som derpå, som et synligt tegn, bliver kronet, efter Gautama Buddhas forbillede i Buddha-legenden. Men løftet gælder ikke nødvendigvis for hele livet. I Thailand og andre Theravada-lande er det reglen, at alle unge mænd for en tid opholder sig i kloster førend de gifter sig, og afsondringen fra det modsatte køn gør det muligt at tolke denne rite som en overgangsrite. Munkene er inddelt efter rangorden, hvilende på senioritetsprincippet. De lever efter nøje forskrifter, og lever af de gaver, som den omgivende befolkning forærer dem. Disse lægtilhængere regnes ikke for at tilhøre sangha.

I Mahayana-buddhismen er det ikke så enkelt, selv i de former for religioner som har munke og nonner. Det skyldes det førnævnte bodhisattva-ideal, idet disse fremtidige buddhaer tit foretrækker at leve som alle andre. Dette har medvirket til at gøre buddhismen til en fleksibel størrelse i lande som Kina og Japan, hvor der i forvejen var stærke religioner. Disse religioners hellige mænd og guder kan tolkes som bodhisattvaer 'i forkledning'.

Læren om alle menneskers buddha-natur gør det naturligvis også muligt at tolke hele verden som en sangha, hvoraf nogle (buddhisterne) kender til deres buddha-natur, mens andre har buddha-naturen uden at kende den. Også dyr har buddha-natur, endog planter.

I vore dages Mahayana-lande er tempelpræsten den vigtige person. Det er som regel muligt for kvinder at blive præster, men langt det almindeligste er, at de er mænd. Ofte har præsten arvet templet fra sin far, er gift og fungerer som ritualmester for de tilhængere, som templet har registreret som medlemmer. Om præsten er sjælesøger og oplærer sin menighed, varierer fra land til land og – specielt – fra tempel til tempel. Specielt i folkelige retninger er præstens funktion sammenlignelig med en kristen præst.

På grund af den nære historiske forbindelse mellem stat og religion i lande som Japan er de store buddhistiske religioner ofte en 'stat i staten', dvs. opbygget med hovedtempel, en administration og et hierarki af præster. Specielt i Tibet er forbindelsen mellem religion og stat stærk, med Dalai Lama som både religiøs og verdslig overhoved.

På det åndelige plan er det i alle buddhistiske religioner vigtigt at kunne gøre rede for sine læremestre, hvorfor der gøres meget ud af lister over patriarker. Buddhismen har stærke traditioner inden for

Som billede på deres verdensopfattelse kan den buddhistiske forestilling om 'Indras net' være dækkende. Dette uendelige net er det samme som hele universet, og det har i hvert knudepunkt en juvel, der glimter som en stjerne, men som ved nærmere eftersyn har sit lys fra genskin fra andre juveler. Ingen juvel er i centrum, ingen juvel er lysgiver i sig selv eller er overordnet de andre. Alle afhænger de af hinanden i en selvberende konstruktion af 'opståen i afhængighed' (*pratitya-samutpada*). I ældre oversættelser kaldes begrebet 'opståen i afhængighed' for 'årsagskæden', men det er forkert at forestille sig en kæde, da der ikke findes begyndelse eller afslutning.

Buddhismen har da heller ingen normgivende skabelsesmyte. Tidsopfattelsen er cirkulær, hvorfor universets liv som sådan er uendeligt, uden begyndelse eller ende.

Der findes ifølge buddhismen fem slags levende væsener: guder, mennesker, dyr, afdøde ånder og helvedernes beboere. Nogle gange tilføjes dæmonerne, således at der i alt er seks såkaldte genfødselsverdenes (se ill. s. 64). Dette specielt i Kina og Japan.

Det fysiske univers opfattes som liggende rundt om det kosmiske bjerg, *Meru* eller *Sumeru*, og har fire verdenskontinenter i de fire verdenshjørner, hvoraf det sydlige (*Jambudvīpa*) er Indien. Men verdensbilletet er også lagdelt. Øverst er guderne, så mennesker og dyr, derefter ånder og dæmoner under jorden, og endelig helvederne endnu dybere nede. Også guderne indgår i genfødselsrækken, kun nirvana ligger uden for og er det absolut uforgængelige. Modsat helveder i andre religioner er ophold i de buddhistiske helveder tidsbegrænsede, men fyldt med alle tænkelige straffe. I folkelige former for buddhisme findes også paradiser, hvoraf det bedst kendte er Amitabhas 'Rene Land'.

Til disse opfattelser af virkeligheden, mennesket og tiden skal føjes, at kun mennesker har anlagt for at finde buddha-naturen i sig selv, hvilket vil sige, at det har muligheden for blive buddha og erkende den store sammenhæng, som er anrydet i denne udlægning af den buddhistiske dharma.

Buddhistiske helveder i folkelig opfattelse står ikke tilbage for de værste helveder i kristen eller muslimsk form med hensyn til blodige straffe. Her fra er japansk billede fra det 11. eller 12. århundrede, hvor helvedes konge, Enma-O, dommer de døde.

uddannelsesvæsenet, specielt universiteter, men også tempelskoler for den lokale befolkning.

Etik

Der findes i buddhismen en spænding mellem oplysning (frigørelse) på den ene side og medliden på den anden side, en spænding som fx kommer til udtryk i etikken.

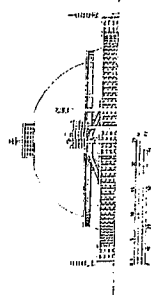
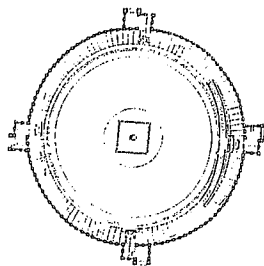
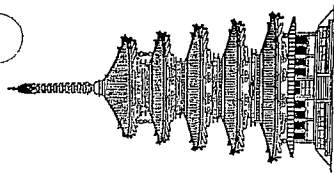
I Theravada-buddhismen er *dana* ('at give') fundamentet for den religiøse praksis. Giveren er i særdeleshed lægfolk, som med gaver til klosterne ønsker at gøre sig fortjent til bedre liv i fremtiden. Dette skal ikke blot forstås som en fremtidig 'gevinst', men dana formindsker besidderrang og selvished i dette liv. Dana er da midlet for den enkelte til at arbejde sig frem til oplysningen.

Lægfolket skal desuden opfylde de fem *sila* ('forskrifter'): ikke dræbe, ikke stjæle, ikke begå utroskab, ikke lyve og ikke indtage berusende drikke. Både dana og *sila* fører til forbedret karma, idet man som buddhist nok er determineret af tidligere handlinger, men kan arbejde på at skabe en bedre eksistens i fremtidens genfødselsverdener. Der eksisterer således en 'fri vilje' i buddhismen.

I Theravada-buddhismen er den ophøjede *arhat*-munk ('den ærværdige') det etiske mål. Som munk skal desuden fem yderligere forskrifter adlydes: ikke spise på upassende tidspunkter, ikke tiltrække sig opmærksomhed ved dans, smykker eller usømmelig optræden, ikke benytte høje og luksuriøse sæder, ikke ligge i store og magelige senge, og ikke at have noget at gøre med guld og sølv (penge). Dertil kommer en skærpsættelse af reglerne for lægfolkets forhold til sex (ikke begå utroskab), idet munke og nonner skal leve under fuldstændig seksuel afholdenhed.

I Mahayana-buddhismen er *karuna* ('medliden og medfølelse') det fundamentale etiske krav, der skal udfri alle levende væsener fra livshjulets *dubkha* ('lidelser'). Dertil kommer de seks såkaldte *paramita* ('fuldkommenheder'): gavmildhed, ansvarlighed, tålmodighed, ihærdighed, meditation og visdom. De fem første betragtes som *upaya* ('midler') uden hvilken den overordnede visdom ikke nås. Således kan visdom og medliden siges at være de største etiske krav.

For Mahayanas munke- og nonnesamfund er der forskellige forskrifter, alt efter hvilken buddhistisk retning, der er tale om, men i moderne tid er colibat-reglerne oftest ophævet.

Herover pagoden i Horyu-ji ved Nara, Japan, som eksempel på stupaens udvikling til pagode. De fem etager siges at symbolisere de fem grundstoffer: jord, vand, ild, luft og det tomme rum, og de otte dele af spiret de otte grader af bud-

dhistisk meditation. Ligesom stupaen kan pagoden ikke "bruges" til noget, men er et rent symbol. I nederste etage er der dog ofte stiliserede scener fra Buddhas liv i halvstore skulpturer, som tjener som belægning af de troende.

Midt og til højre: Den store stupa i Sanchi, en af buddhismens ældste eksisterende stupæer.

Riter

For almindelige buddhister er riterne det vigtigste, ikke de religiøse teorier. Det gælder især, når man vender sig til den 'lille tradition', dvs. den lokale kultureret om det stedlige tempel. Der er ofte tale om en synkretistisk kult, fx optræder også hinduismens guder i folkelige templer.

I Theravada-buddhismen er templerne *stupæer* (se ovenfor) bygget over relikvier af den historiske Buddha og hans disciple. Allerede i den første buddhisme er der tale om tilbedelse af relikvier af den historiske Buddha, ofte gemt i statuer af Buddha. Lægfolket betaler gennem gaver, en form for *sila*, til templets vedligeholdelse, og ofrer røgelse, frugt og blomster. De tager skoene af, bukter, knæler og lægger sig udstrakt på gulvet med hænderne presset sammen foran hovedet. De fremsiger bønner, fremfører i et rytmisk kor brudstykker af hellige skrifter, og reciterer de tre tilflugter, buddhismens bekendelse. I tempelgården er det muligt at købe orakelsvar til spørgsmål om fremtiden. Tempelritualer er individuelle og foregår ikke til fastsatte tider for hele den lokale skare af tilhængere, bortset fra ved højtidene.

Inden for Mahayana er templerne af mange arter, og det mest karakteristiske bygningsværk er *pagoden* (se ovenfor), som er en stiliseret stupa. Som stupæerne indeholder de ingen rum til mennesker at opholde sig i, men fremstiller i skulpturer og relieffer scener fra Buddhas liv, som tilbederne ofrer til. Præsterne forestår i tempelhalerne daglige sutra-

perler er den midterste større end de andre. Den symboliserer Buddha og er nummer 54.

Pilgrimsfærd var i århundreder ikke nogen stærk tradition inden for buddhismen. Med den muslimske erobring af Indien blev den gamle tradition for at op søge de hellige steder som Bodhi Gaya (sæder for Buddhas oplysning) og Sarnath (stedet for den første prædiken, Benares-talen) umuliggjort. I moderne tid er der dog sket en opblomstring af buddhistisk pilgrimsaktivitet, også takket være moderne transportformer.

Højtid

Som ritualerne er de religiøse fester i buddhismen ofte synkretistiske og påvirket af den lokale kult, fx en frugtbarhedsreligion, eller den store nationale tradition, der værer sig hinduisme (Indien), kongfuzianisme og daoisme (Kina) eller shinto (Japan).

Buddhistiske lande har ikke nogen fælles fastlagt buddhistisk tidsregning begyndende med Buddhas fødsels- eller dødsår, men Buddhas fødsel i den 6. måned (ifølge månekalenderen, dvs. april-maj) og hans død i den 5. måned (marts-april) helligholdes til varierende tidspunkter i langt de fleste buddhistiske religioner. Også nytår, samt forårs- og efterårs-jævnvegn fejres, hvortil kommer den specielle højtid for de afdøde i 9. måned (Obon i Japan og Ullambana i Kina) (juli-august). Specielt fuldmåne-dagen anses for hellig i buddhismen, da Buddha blev født på en sådan, fik sin oplysning og indgik i parinirvana på en fuldmåne-dag. En række andre begivenheder, specielt i Theravada-buddhismen, er ligeledes knyttet til fuldmånen.

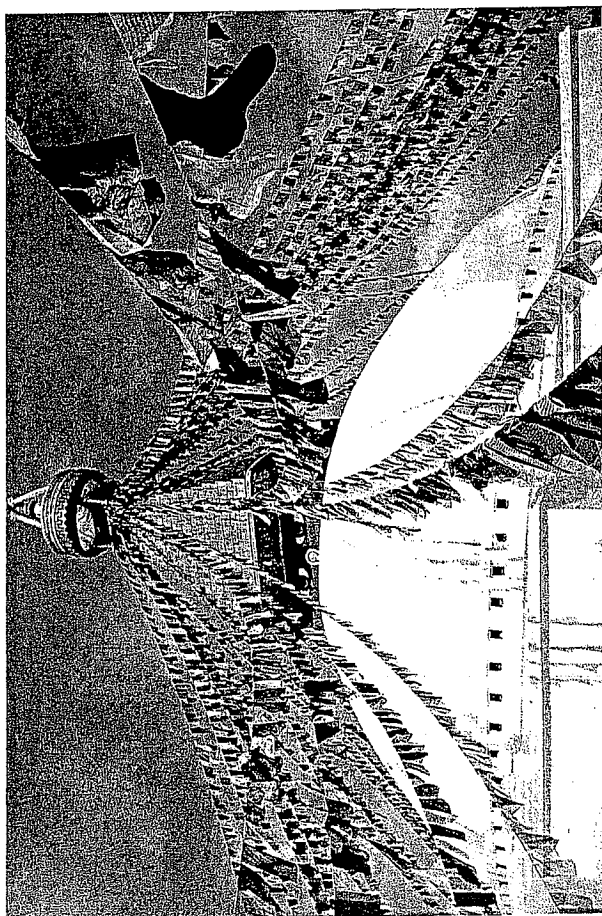
Traditionelt er regntiden tiden til besindelse og meditation, men nogen egentlig fastemåned eller fasteperiode er der ikke tale om. Ud over disse fester afholdes mindefester for Buddhas disciple, for bodhisattvaer, for den enkelte religiøse retnings grundlægger, og også templernes og klostrenes stiftelsesdage fejres.

Stat og religion

Det forekommer indlysende, at buddhismen har et modsætningsfyldt forhold til jordisk magt: Gautama Buddha forlod selv et liv, hvor han kunne være blevet en verdslig hersker, til fordel for at søge oplysningen. Idealhviskeren er en såkaldt *cakravartin* ('den der sætter hjulet i gang'), en retfærdig, tolerant konge som den førnævnte Ashoka.

Igenennem historien og i de mange buddhistiske lande har religionen haft alle mulige forhold til statsmagten: opposition, 'stat i staten', selv statsreligion, militaristisk statsreligion, anerkendt flertalsreligion, forfulgt flertalsreligion, forfulgt mindretalsreligion, og mange flere forhold.

BUDDHISMEN

Den store stupa i Karmamand, Bodhi, med bedeflag. Et pilgrimsnål for mange nepalesiske og andre landes buddhister.

recitationer, og især ved japanske templer har salmesang og prædikener vundet indpas.

De mest udbredte ritualer har dog at gøre med dødsfald (ligbrænding er den foretrukne begravelsesform i buddhismen) og mindehøjtid for de afdøde. I 49 dage anses den afdødes ånd for at flakke hvileløst omkring, hvorfor de efterlevende afholder ritualer med korte mellemrum for at støtte den afdøde i processen, og for selv at søge støtte hos de mere folkelige buddhaer og bodhisattvaer. Helt op til 33 eller 50 år efter den enkeltes død kan der holdes mindehøjtid for de afdøde forfædre.

Inden for Mahayana regnes ritualer for *upaya*, altså 'nyttige midler' til fremme af religiøsitet, ikke som mål i sig selv.

Også i Tibet findes stupaer, ofte dekoreret med to øjne, som kan opfattes både som den altsende Buddha og som mennesket selv. Buddhisterne opnår fortjeneste ved at gå rundt med urets retning om stupaen, mens der chantes hellige tekster. Der er bedehjul, som passerer og sættes i gang, så bønner opsendes, og bedeflag vajer i vinden. Store klokker ansås, og lægfolk og munke bruger bedekrans med 108 træperler repræsenterende de 108 menneskelige svagheder, eller 54 perler for de 54 trin til opnåelse af buddha-tilstanden. I en bedekrans med 108